

11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 9-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К., 2012.

12. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-те вид., переробл. та доповн. – Харків, 2006.

13. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 15 // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 2.

14. Постанови Пленуму Верховного Суду України (1963-2000): Офіц. вид.: У 2 т. / За заг. ред. В.Ф. Бойка. – К., 2000. – Т. 2.

Надійшла до редакції 29.02.2012

С.А. Шалгунова

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.5

КРИМІНОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ СЕРІЙНИХ СЕКСУАЛЬНИХ ВБИВСТВ

Автор розглядає кримінологічні ознаки серійних сексуальних вбивств та стадії вчинення вказаних злочинів на підставі вивчених матеріалів більше 500 кримінальних справ.

Ключові слова: *серійне сексуальне вбивство, кримінологічні ознаки серійного сексуального вбивства, особа злочинця-вбивці.*

Автор рассматривает криминологические признаки серийных сексуальных убийств и стадии указанных преступлений на основе изученных материалов более 500 уголовных дел.

Ключевые слова: *серийное сексуальное убийство, криминологические признаки серийного сексуального убийства, личность преступника-убийцы.*

The author considers criminology sign of serial sexual murders and stages this crimes on the 500 criminals acts.

Keywords: *serial sexual murder, criminology signs of serial sexual murder, personality of criminal killer.*

Постановка проблеми. Причини зростання і поширення серійних сексуальних вбивств у нашій країні, на думку кримінологів, обумовлені рядом макросоціальних і мікросоціальних факторів [1]. До макросоціальних чинників слід віднести надзвичайне екологічне неблагополуччя, в умовах якого народжується, дорослішає і живе переважна кількість людей; девальвацію притаманних раніше нашій країні законів та категорій моралі, державних інститутів і лідерів, що негативно позначається на ідентифікації і становленні особи; обвальне падіння цінності та прести-

жності морально-етичних, інтелектуальних, естетичних та культурних якостей у поєднанні з різким підвищенням рівня престижності й цінності принципів сили, нахабства, культу грошей і влади за будь-яку ціну; високий ступінь соціальної агресії з масовою загибеллю людей (бандитські розбори, відстріли «небажаних» політиків, представників влади), що призводить до знецінення життя іншої людини в цілому; залучення молодих чоловіків (найманців) із різних регіонів країни до участі у вбивствах (військових конфліктах на території інших держав) та отримання ними особистого гоміцидного досвіду; потужний прорив у засоби масової інформації пропаганди насильства, жорстокості, розгнузданості, всездозволеності, зокрема у сфері інтимних відносин; різку економічну поляризацію населення України у вигляді реального зубожіння переважної кількості її громадян на тлі розкоші та принципово іншого способу, рівня й якості життя мізерної частки населення (чиновників, політиків, вищих керівників держави, бізнесменів); соціальну та індивідуальну незахищеність в умовах слабкої дії законів і недовіри державі та всім її інститутам (державним адміністраціям, правоохоронним органам); великий коефіцієнт міграції з порушенням культурних, сімейних, професійних та інших життєвих зв'язків і стереотипів; алкоголізацію та наркотизацію населення. Мікросоціальні фактори обумовлені несприятливим впливом на людину найближчого соціального оточення (сім'ї, групи, безпосереднього оточення): виховання в умовах психологічної напруженості, жорстокості й приниження, емоційного нехтування, бездоглядності, святенництва і пуританства.

Обрана тема виконується в межах дисертаційного дослідження і відповідає тематиці кримінологічних досліджень в Україні, пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень у системі МВС України на період 2004–2009 рр. (наказ МВС України від 05.07.2004 р. № 755), планам науково-дослідної роботи Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ і його кафедри кримінального права та кримінології.

Мета даного дослідження полягає у визначенні спільних кримінологічних ознак, що характеризують серійні сексуальні вбивства як найбільш небезпечні насильницькі злочини, а також ознаки осіб, котрі їх вчинили.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема вивчення особи серійного злочинця та мотивів протиправної поведінки у зв'язку з її складністю та багатоплановістю відображена в роботах вітчизняних та іноземних дослідників Г.-Ю. Айзенка, Ю. Антоняна, А. Бандури, К. Вайла, І. Валерстайна, В. Верещагіна, С. Іосімасу, А. Лап'єра, А. Мате, Д. Митза, С. Потапова, У. Реклесса, Г. Сайкса, Б. Скіннера, Г. Траслера, Р. Фокса, Е. Фрея, К.-О. Хрістіансена, Г. Снайдера, Б. Шостаковича та ін. Однак особли-

вості вчинення серійних насильницьких злочинів та умисних вбивств зокрема не отримали належної уваги.

Виклад основного матеріалу. Кримінологічно-криміналістична характеристика серійних сексуальних вбивств досить широко представлена у ряді зарубіжних досліджень [2], тоді як вітчизняна кримінологічна наука приділяла цим питанням недостатню увагу. Дані злочини були вчинені в різних місцях (у містах та у сільській місцевості; у приміщеннях і на вулиці), за різних обставин (у різний час доби), мали неоднакову кількість жертв.

Детальне дослідження об'єктивної сторони таких вбивств дозволяє констатувати, що вчинювалися вони різними способами, але переважна їх кількість була вчинена за допомогою заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, небезпечних для життя (колото-різаних та рубаних поранень). Іншим найбільш поширеним способом вбивства є удушення жертв як руками, так і за допомогою різних предметів (мотузки, шнура, дроту, шарфа, жіночих колготок). Специфічними для серійних сексуальних вбивств є такі дії, як введення різних предметів у всі природні отвори тіла, оголення позбавлених життя жертв, мастурбація на фоні споглядання трупів, коїтальні та орально-анальні дії з трупами, відсікання геніталій або молочних залоз, вилучення внутрішніх органів за допомогою колюче-ріжучих предметів і(або) шляхом виривання і вигризання, повернення до трупа через деякий час після вбивства з метою здійснення з ним різних маніпуляцій. При таких вбивствах не обов'язково має місце статевий акт – методи досягнення сексуального задоволення набувають інших форм.

Близько 25 % злочинців після вбивства привласнювали собі цінні або не особливо цінні речі потерпілих. Більша частка злочинів була вчинена у літні місяці року. Частота вчинення злочинів є різною (перерва між злочинами – від декількох хвилин до декількох років). Часовий проміжок між злочинами називають «періодом емоційного спокою» або «емоційного охолодження», протягом якого злочинець може жити життям добросовісного громадянина, не викликати підозри у оточуючих.

Умовна класифікація даних вбивств за часовими параметрами дозволяє поділити їх на такі групи: серія вбивств, вчинених одне за одним з перервою у декілька хвилин (як правило, це злочини, вчинені в міських приміщеннях переважно щодо дітей та осіб, з якими злочинець був раніше знайомий); серія вбивств, вчинюваних з перервами від декількох днів або місяців, що тривають приблизно протягом року; серія вбивств, що тривають протягом декількох років з часовими проміжками між епізодами від декількох днів до декількох років.

У динаміці часових перерв між злочинами існують дві особливості. Перша полягає в тому, що спочатку вбивства вчиняються віднос-

но рідко, потім з якогось моменту їх частота різко зростає. Це почастішання злочинної активності сексуальних агресорів з часом свідчить про патологічний розвиток особистості з наростанням компульсивності (неподоланності потягів). Друга особливість, що полягає у збільшенні часу між проміжками, вказує на можливість злочинця контролювати свою злочинну поведінку.

Серед жертв злочинців, котрі були звинувачені у вчиненні серійних сексуальних вбивств, переважає частка осіб жіночої статі (91,5 %), кількість жертв – осіб чоловічої статі складає 8,5 %. Поміж загальної кількості чоловіків питома вага дітей і неповнолітніх складає 80 %, серед жінок – 21,6 %. У більшості випадків жертви ні в чому не були винуваті; у окремих випадках через вік, стан психічного здоров'я, особливості характеру або статеву розбещеність вони були надмірно довірливі та необережні у відносинах з потенційним злочинцем, жертвою якого стали згодом. В окремих серіях можлива сексуальна спрямованість агресивних дій, пов'язана з акцентуацією у поведінці жертви, а саме її сексуальністю.

Вивчення загальної характеристики особистості серійних вбивць свідчить про те, що початок злочинної садистської активності припадає на молодий вік (до 25 років), а останнє вбивство вчиняється у більш зрілому віці (30-45 років). Серед виявлених злочинців більшість складала мешканці міст (65 %); особи з середньою або середньою спеціальною освітою (61 %); 77 % злочинців працювали; 60 % були з робочого середовища. Серед їх захоплень (хобі) переважало колекціонування (фотографій, предметів), а також захоплення агресивними видами спорту (бокс, боротьба) і полюванням. У шлюбі перебувала половина всіх злочинців, хоча найчастіше шлюб був укладений пізніше, ніж звичайно (після досягнення винним 28-35 років). Однією з характерних рис серійних сексуальних вбивць є відносно невеликий сексуальний досвід; їх можна назвати сексуальними невдахами. Близько 40 % із них вирости у неповній сім'ї, частіше без батька. Під час виховання переважали неуважливість до дитини з боку батька та метод «їжаківих рукавиць» з боку матері. Багато хто серед них в дитинстві мав сексуальні інциденти: звалтування та розбещені дії з боку старших підлітків, рідше – членів сім'ї. Більше 60 % злочинців властиві ознаки асексуальної агресії і садизму стосовно оточуючих (нанесення побоїв, катування щодо близьких, вбивства тварин). У 46 % випадків злочинці раніше притягувалися до кримінальної відповідальності (в основному за насильницькі та ненасильницькі сексуальні дії). У 35 % випадків мало місце поєднання асексуальних розладів психіки (піроманія, бродяжництво, крадіжки), хворобливих потягів до садизму. 85 % обстежених були визнані осудними, і лише 15 % із них – хворими на шизофренію.

Аналіз матеріалів кримінальних справ щодо серійних сексуальних вбивств свідчить про те, що злочинців цієї категорії можна знайти у всіх верствах населення. Виявлення такого «нетипового» злочинця ускладнюється тим, що часто вони є соціально благополучними людьми, які вміло маскують свою кримінальну поведінку. На думку деяких дослідників [3, с. 57-58], такі особи складають третину від загальної кількості серійних сексуальних вбивць. Більшість із них користувалися повагою та авторитетом за місцем проживання і роботи, займалися активною громадською діяльністю. Так, син військово-службовця С., який навчався в одному із престижних вищих навчальних закладів м. Києва і вважався нормальним хлопцем, вчинив в м. Києві та області 15 серійних сексуальних злочинів щодо малолітніх дітей і жінок похилого віку. Таким чином, коло пошуку сексуального злочинця може охоплювати і людей із високим соціальним статусом.

Досвід вивчення серійних сексуальних вбивств та осіб, які їх вчинили, дозволив виявити криміналістично значущу специфіку даного виду злочину, що визначається такими основними рисами [4, с. 35]: кількість жертв – не менше двох; жертвами стають підлітки, діти обох статей і повнолітні дівчата, жінки; більшість вбивств учинені з особливою жорстокістю; усі вбивства пов'язані з сексуальними переживаннями злочинця; вбивства вчиняються з різною періодичністю, різними способами та знаряддями; інколи вбивства супроводжуються актами канібалізму; усі вбивства вчинені в умовах неочевидності.

Аналіз характеристик різних серійних сексуальних вбивств свідчить про те, що за їх уявної зовнішньої однотипності насправді вони істотно відрізняються один від одного і їх можна диференціювати на такі групи: 1) вбивства, вчинені з метою отримання злочинцем сексуального задоволення від мук та агонії своїх жертв; 2) вбивства з метою придушення опору жертви перед або під час зґвалтування; 3) вбивства з метою коїтусу (природного статевого акту) з трупом; 4) вбивства з метою приховування слідів злочину та забезпечення власної безкарності; 5) вбивства, вчинені якщо дії потерпілих під час або після зґвалтування розцінюються злочинцем як приниження чи образа або коли жертви не виправдовують надій злочинця щодо реакції на його сексуальну поведінку.

Аналіз кримінальної діяльності злочинців у межах окремих серій дозволив виявити характерний для них спосіб поведінки, або кримінальний почерк. Кримінальний почерк серійного вбивці має свою специфіку, що може полягати в: 1) однотипності обраних злочинцем жертв; 2) повторюваності ситуацій, місць вчинення злочину; 3) однотипності та специфічності використуваних злочинцем способів нападу; 4) стереотипності, ритуальності агресивної поведінки.

На специфіку кримінального почерку та динаміку його форму-

вання мають вплив як особистісні особливості злочинця, так і обставини вчинення злочину та поведінки жертви при цьому. Елементами кримінального почерку, що часто зустрічаються, є так звані «підпис» або «автограф» злочинця. «Автограф» злочинця, на відміну від кримінального почерку, не змінюється протягом злочинної кар'єри серійного вбивці. «Автограф» – це те, що злочинець робить понад необхідне для вбивства, свого роду «візитка». Так, наприклад, Б., який вчинив серію вбивств у Миколаївській та Одеській областях, кожній жертві вкладав в руки квітку; засуджений П. усаджував тіла деяких жертв в кутку під дзеркалом [5, с. 3].

Оцінка суб'єктивної сторони серійних сексуальних вбивств пов'язана з вивченням психологічних особливостей особи злочинця, причин та механізмів його злочинної поведінки.

Дослідження *психологічних особливостей особи серійного сексуального вбивці* проводилося відповідно до уявлень про те, що особистість – це система психічних процесів, станів та властивостей, які виникають, з одного боку, внаслідок соціалізації під впливом виховання та оточуючого середовища, а з іншого – в результаті перетворень уроджених внутрішніх умов організму, які керують діяльністю людини, впливають на вибір нею різних способів поведінки [6]. Зважаючи на це, для аналізу із матеріалів судово-психіатричних експертиз були узяті: по-перше, відомості, що характеризують динаміку зміни особистості в процесі виховання та стійкі особистісні риси, що визначають стереотипи поведінки; по-друге, відомості, що характеризують актуальний психічний стан особи, сукупність індивідуально-психологічних особливостей, характер психічної діяльності. Було встановлено, що уже в ранньому дитячому віці у способах поведінки, у ставленні до себе, до конфліктних ситуацій, у результатах, що досягаються, щодо злочинців можна виділити дві суперечливі тенденції. З одного боку, це зовнішньо спрямована агресивна активність у поведінці (прагнення до підкорення собі інших, образливість з «фіксацією кривдника»), а з іншого – переживання та почуття, що компенсують або ізолюють властиві цим особам сором'язливість, почуття скривдженості, неповноцінності, підвищену особистісну уразливість. Як наслідок – закономірний факт формування у злочинців в підлітковому віці «реакції опозиції» як способу домінуючих соціальних відносин. До найбільш характерних особистісних якостей злочинця, що істотно впливають на поведінку, були віднесені: імпульсивність, безпосередня реалізація у поведінці спонукань, що виникають, афективна ригідність, почуття ворожості щодо оточуючих, високе почуття тривожності у поєднанні з прагненням до домінування.

Основною особистісною детермінантою будь-якої поведінки, у тому числі й злочинної, є мотив. Він справляє значний вплив на весь механізм злочинної поведінки і тому посідає в ній особливе місце.

Головним елементом механізму сексуального вбивства є стан (відносини) жорсткої залежності злочинця від якого-небудь об'єкта. Найчастіше це жорстка залежність від власних психотравмуючих переживань або(і) від складної життєвої ситуації в контексті міжособистісних відносин, в які обов'язково включений сексуальний (еротичний) компонент.

Вивчення мотиваційної сторони злочинних сексуальних дій виявило наявність ряду психологічних причин, збудників поведінки серійних сексуальних вбивць, до числа яких відносять такі [4, с. 119-120]:

- у випадках сексуальних вбивств суто садистського характеру мотивом стають сексуальні потяги злочинця, коли отримання статевого задоволення та навіть оргазму можливе лише тоді, коли винний бачить муки та агонію жертви;

- у випадках сексуальних посягань на жінок, супроводжуваних проявами особливої жорстокості, – необхідність вирішення своїх особистісних проблем, основу яких становить несвідоме відчуття залежності злочинця від жінок; при цьому може матися на увазі не конкретна особа, а жінка взагалі як абстрактний образ; мотив самоствердження, викликаний необхідністю подолання реального або надуманого соціального чи біологічного відторгнення злочинця жінкою;

- у випадках сексуального нападу на підлітків або дітей – несвідомий мотив зняття або придушення тяжких психотравмуючих дитячих переживань злочинця, пов'язаних з емоційним відторгненням його батьками або приниженням з їх вини у дитинстві; нездатність встановлювати нормальні статеві контакти з дорослими жінками або відсутність фізіологічного та психологічного задоволення від подібних контактів.

У випадках сексуальних вбивств суто садистського характеру існує чіткий взаємозв'язок функціонування статевого інстинкту, статевої сфери злочинця із заподіянням смерті жертві. Можливість досягнення винним сексуального задоволення пов'язана з діями, спрямованими на убивання людини. Такий унікальний спосіб досягнення сексуального задоволення зустрічається дуже рідко, і довести виключність досягнення статевого задоволення саме цим способом нелегко, оскільки часто такі злочинці мають сім'ю та дітей, що вже само по собі свідчить про можливість інших способів здійснення статевого акту. Але вирішальним у диференціації цього виду сексуальних серійних злочинів є не об'єктивний, а суб'єктивний момент: адже сама можливість здійснення статевого акту і досягнення сім'явипорскування може і не супроводжуватися почуттям задоволення статевої потреби, хоча і показує здатність особи до реалізації закінченого статевого акту як біологічної функції організму.

Задоволення сексуальної потреби такі злочинці можуть отримувати лише за умови заподіяння смерті іншій особі. Для них характерним є формування залежності від вчинюваних щодо жертви сексуаль-

но-садистських дій. З огляду на це деякими авторами визнається існування особливого типу злочинця, окремого варіанту сексуального вбивці, визначеного в науково-монографічній літературі як «феномен Чикатіла» [7, с. 14-17].

«Феномен Чикатіла» – варіант кримінальної особистості, етапний патологічний розвиток якої призводить до виникнення, закріплення та трансформації потреби (потягу) до здійснення повторних садистських злочинів проти особи і статевої свободи, статевої недоторканності громадян. При вивченні «феномену Чикатіла» вченими визначено психофізіологічну залежність осіб від особливостей своєї сексуальної поведінки. Психічна залежність виявлялася у нав'язливих явищах з фантазуванням, відповідною тематикою сновидінь, почуттям психічного комфорту в патосексуальній ситуації (ситуації злочину). Фізична залежність мала прояв у наявності компульсивного (неподоланого) потягу до сексуального садизму та вбивства, стану психофізіологічного комфорту в патосексуальній ситуації і психофізіологічного дискомфорту поза нею, а також явища патосексуальної абстиненції (позбавлення), що можна порівняти зі станом хронічного алкоголіка або наркомана, коли заради зняття стану абстиненції людина готова піти на вчинення злочину. Зазначимо декілька стадій розвитку «феномену Чикатіла». Під час прихованої стадії потяг виявляється через фантазування, сновидіння і не супроводжується активними злочинними діями. На цій стадії садистські фантазії та уявлення ще приносять особі заспокійливий «психотропний ефект». Перша стадія сексуального садизму виникає, коли «психотропний ефект» внутрішніх переживань знижується, а садизм починає виявлятися у зовнішній дії, поведінці особи. Спочатку потяг може набувати соціально прийнятних форм, але потім він починає набирати суб'єктивно неподоланого характеру. На другій стадії на перший план виступає фізична залежність із втраченою контролю над ситуацією. Поведінка особи повністю підкоряється компульсивному потягу, при якому в злочинця відбувається боротьба мотивів між необхідністю вчинити вбивство і страхом перед покаранням, але патологічний потяг все частіше перемагає. Однак боротьба мотивів може на деякий час утримати злочинця від чергового делікту. Так, Чикатіло на деякий час переривав свої злочинні діяння, оскільки знав, що його розшукує міліція. На цій стадії відбувається зубожіння особистості, всі інтереси підкоряються «полюванню за жертвами», які для злочинця починають мати анонімний, знеособлений характер.

Аналогічною є ситуація вчинення сексуальних вбивств засудженим Сергієм Ткачем (павлоградським та пологівським маніяком). Протягом 25 років (з 1980 по 2005 рр.) ним було вчинено більше 50 зґвалтувань та умисних вбивств малолітніх дівчат і молодих жінок. Досвід роботи в органах внутрішніх справ на посаді експерта-

криміналіста дав Ткачу неоціненні знання, яким чином можна приховати свої злочини. Зовні його життя, так само як і життя ростовського маніяка Чикатіла, було спокійним та не викликало підозр у сусідів, знайомих, колег по роботі.

Викладене дозволяє дійти **висновку** про те, що серійні сексуальні вбивства не є «випадковими». Їх вчинення підготовлене логікою розвитку психосексуальних відносин злочинця.

У механізмі «серії» сексуальних вбивств наочно виявляються особливості дій – «почерк» злочинця, обумовлений особливостями його особистості. Дослідження О.Ю. Михайлової дозволили дійти висновку про існування певних психологічних механізмів розвитку злочинної поведінки серійних сексуальних вбивць, що впливають на динаміку їхнього кримінального почерку [8, с. 25-30]. У таких злочинців наявні три основні стадії формування злочинної поведінки.

На першій стадії значну роль у поведінці злочинця виконують обстановочні фактори – об'єктивні ознаки ситуації та характер його взаємовідносин із жертвою. Дії злочинця – спонтанна реалізація власних сексуальних фантазій у «зручній» для нього обстановці. Злочинець на цій стадії здатен контролювати й коригувати свою поведінку. Фаза пошуку жертви згорнута або відсутня. Жертви можуть мати різний зовнішній вигляд, вік. Уже на першій стадії розвитку поведінки сексуального злочинця в його кримінальному почерку виявляються стереотипні, повторювані із епізоду в епізод агресивні дії щодо жертв та маніпуляції з їх трупами.

Для другої стадії характерне активне створення суб'єктом специфічної ситуації злочину, в якій можлива сексуальна агресія. Перехід до цієї стадії характеризується пошуком жертви, «спеціалізацією» злочинця на досить чітко окресленому типі жертв. Тип обраної жертви пов'язаний із особливостями аномального розвитку особистості злочинця (наявністю психотравм, проблемами міжособистісного, зокрема сексуального спілкування тощо). Тому ставлення до жертви починає набирати деперсоніфікованого характеру: вона уособлює певний символ, який має бути покараний і(або) знищений. Контроль за власною поведінкою та ситуацією у злочинця іще зберігається, але ролі жертв та обставин в ініціації поведінки відходять на другий план. Соціальні та особистісні характеристики жертви, особливості її поведінки практично не виконують жодної ролі. На цьому етапі злочинець вибирає місця, де він може найімовірніше знайти майбутню жертву, відпрацьовує способи знайомства з нею, заманювання її в місце, зручне для вчинення злочину. Паралельно злочинець вчиняє низку дій, що полегшують йому здійснення задуманого: знаходить приводи, що дозволяють пояснити відсутність на роботі і вдома, розробляє «легенду» своєї появи в місці знайомства з жертвою, а згодом й алібі, купляє

транспортний засіб або полегшує доступ до нього. Способи нападу на жертву жорстко стереотипізуються, фіксуються ті з них, які є найбільш ефективними щодо придушення опору жертви, а також дають найбільший «психотропний ефект» для злочинця.

Як правило, на цьому етапі вже виявляється кримінальний почерк злочинця. У міру становлення кримінального почерку відбувається пошук та відпрацювання зовнішніх додаткових факторів, які можуть прискорити виникнення і(або) посилити прояви специфічного стану. Ці дії поступово набувають ритуального характеру.

Третя стадія має для злочинця непереборний характер. Актуалізація кримінальної поведінки на цій стадії відбувається спонтанно, без видимих зовнішніх причин. Контроль за власною поведінкою порушується – зникає обережність, передбачливість у вчиненні злочину та приховуванні слідів. Третя стадія розвитку серійного злочину пов'язана з наявністю уже відпрацьованого сценарію. На цьому етапі злочинці спеціально оформляють та обладнують місце його вчинення, готують реквізит, костюми тощо. Дана стадія пов'язана із вторинним збільшенням різноманітності вибору місць, способів знайомства з жертвою та нападу на неї. Це визначається, з одного боку, активізацією розшукових заходів, які ускладнюють кримінальну діяльність злочинця, примушують його розширювати «географію». З іншого боку, злочинець стає все менш обережним, інколи нападає на жертву ще до того, як вони досягли вибраного ним місця, що збільшує ризик появи сторонніх осіб. Однією з діагностичних ознак цієї стадії є те, що злочинець забирає із собою (і надалі зберігає) частки трупа жертви. Маніпулювання частками мертвого тіла дає злочинцю тимчасове полегшення, насолоду своїми вчинками щодо останньої жертви й дозволяє відтягнути необхідність вчинення нового злочину.

Деякі дослідники вважають, що в межах окремого епізоду «серії» поведінка вбивці-серійника відбувається за визначеною схемою [9, с. 19-24]. Зрозуміло, з урахуванням ситуації і особистості злочинця вона реалізується не завжди в усій повноті її елементів.

В усіх випадках схема вчинення серійного сексуального вбивства має певні стадії. Однією із перших є фаза фантазування як неодмінна частина, ключова ланка системи кримінальної поведінки серійного злочинця. Фантазування – неодмінна частина, ключова ланка системи кримінальної поведінки серійника. У фантазіях відображаються потреби, мотиви, «вигоди», передбачувані від вбивства, що замислюється. Фантазії виконують вирішальну роль у генезисі серійного вбивці. Друга фаза називається фазою сталкінга (вслідковування) жертви. Характер, тривалість та інші особливості поведінки злочинця на цій стадії залежать від сили його бажання, особистісних якостей його самого і обраної ним жертви. Третя фаза – викрадення жертви. Ця фаза

також присутня не в усіх випадках серійних вбивств. Одні злочинці вдаються до «швидкої атаки», інші використовують різні «виверти» та «хитрощі», щоб заманити жертву в зручну для вчинення вбивства зону. Залежно від стану та особистісних особливостей вбивці викрадення можуть бути як простими, так і дуже складними, такими, що дозволяють йому продемонструвати свій розум та винахідливість. Четверта фаза – сам акт вбивства. Відомі два варіанти поведінки злочинців на цій стадії. Одні особи фокусують свою увагу на діях, пов'язаних із позбавленням жертви життя, інші – на процесі фізичної взаємодії з жертвою, що зрештою призводить до її смерті, і на постмортальному (посмертному) поводженні з тілом жертви. У першому випадку сам акт вбивства здійснюється швидко, оскільки для злочинця важливим є результат – смерть жертви, а не супутні вбивству отримання сексуального задоволення та підкорення жертви. Рішення вчинити вбивство реалізується негайно. Вбивство, сфокусоване на процесі іншого характеру, є більш типовим для серійного вбивці, мотивованого пошуком гострих відчуттів або ж утвердженням своєї влади (контролю) над жертвою. Даний тип вбивць зазвичай діє відповідно до стереотипної процедури, для якої характерними є слова, що повторюються, і дії, що виконують функцію ритуалу та передують акту безпосереднього вбивства. Ритуал може не завершуватися й після смерті жертви і мати своє постмортальне (посмертне) продовження у здійсненні некросадистських дій, пов'язаних із поводженням із трупом (розчленування частин тіла тощо). П'ята фаза – розміщення трупа. Ця фаза також притаманна не всім сценаріям серійників. Одні з них після втіхи маніпуляціями з трупом кидають його і залишають місце злочину. Інші переміщують труп або з метою його приховування, або, навпаки, з метою його швидкого виявлення. Завершальною фазою поведінки серійного сексуального вбивці в межах кожного епізоду вчиненого є депресія. На думку багатьох злочинців цієї категорії, їм ніколи не вдавалося отримати від вбивства того ефекту, на який вони розраховували, оскільки в повному обсязі очікуваного емоційного полегшення від вчиненого злочину вони ніколи не відчували. Через деякий час фаза депресії змінюється фазою фантазування.

Знання цих фаз дозволить правоохоронним органам більш ефективно складати та планувати слідчі версії і здійснювати пошук серійного злочинця.

Бібліографічні посилання

1. Бухановский А. О. «Феномен Чикатило» : пути научного и практического взаимодействия психиатров и психологов с правоохранительными органами / А. О. Бухановский // Серийные убийства и их предупреждение : юридические и психологические аспекты : матер. междунар. конференции. – М., 1998. – С. 12; Антонян Ю. М. Жестокость в нашей жизни / Ю. М. Антонян. – М., 1995. – С. 269-316.

2. Павлов А. Р. Серийные сексуальные убийства и их предупреждение : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук :12.00.08 / А. Р. Павлов. – М. : ВНИИ МВД России, 1994; Антонян Ю. М. Серийные сексуальные убийства / Антонян Ю. М., Верещагин В. А., Потапов С. А., Шостакович Б. В. – М., 1997; Тихонова Е. В. Расследование и предупреждение серийных сексуальных убийств : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е. В. Тихонова. – Саратов, 2002.
3. Самойлов Ю. Н. Особенности выдвижения оперативно-розыскных версий при раскрытии многоэпизодных убийств совершенных на сексуальной почве / Ю. Н. Самойлов // Проблемы предупреждения преступлений против личности : сб. – Душанбе, 1989. – С. 57–58.
4. Антонян Ю. М. Серийные сексуальные убийства / Антонян Ю. М., Верещагин В. А., Потапов С. А., Шостакович Б. В. – М., 1997.
5. Исаенко В. Н. Организация расследования серийных убийств / В. Н. Исаенко // Законность. – 1999. – № 2. – С. 3.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М., 1966.
7. Бухановский А. О. «Феномен Чикатило» : пути научного и практического взаимодействия психиатров и психологов с правоохранительными органами / А. О. Бухановский // Серийные убийства и их предупреждение : юридические и психологические аспекты : матер. междунар. конференции. – М., 1998. – С. 14–17.
8. Михайлова О. Ю. Психологические механизмы серийных убийств / О. Ю. Михайлова // Серийные убийства и их предупреждение : юридические и психологические аспекты : матер. междунар. конференции. – М., 1998. – С. 25–30.
9. Образцов В. А. Криминалистическая психология / В. А. Образцов, С. Н. Богомолова. – М., 2002. – С. 19–24.

Надійшла до редакції 11.11.2011

А.В. Коваленко

викладач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.353

МОТИВИ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ПРАЦІВНИКАМИ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Досліджено чинники, що впливають на особистість працівника органів внутрішніх справ при виникненні кримінальної мотивації, суспільні відносини, пов'язані із зловживаннями владою і службовим становищем.

Ключові слова: працівник ОВС, мотивація, зловживання владою, кримінальна відповідальність, службова злочинність.

Исследуются факторы, влияющие на личность сотрудника органов внутренних дел при возникновении криминальной мотивации, общественные отношения, связанные со злоупотреблениями властью и служебным положением.

Ключевые слова: сотрудник ОВД, мотивация, злоупотребление властью, уголовная ответственность, служебная преступность.

Factors which influence on personality of employee of organs of